

Sladana Josipović, prof.

ODNOS ĐAKOVAČKE (BOSANSKE) I SRIJEMSKE BISKUPIJE PREMA ZAKONU O AGRARNOJ REFORMI I KOLONIZACIJI IZ 1945. GODINE

Donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, jedno je od glavnih pitanja s kojima se suočila nova vlast bila potreba rješavanja preostalih feudalnih i polufeudalnih odnosa u zemlji. S ciljem rješavanja vlasničkih odnosa i podjele zemlje seljacima, vlast je krenula u izradu zakona o agrarnoj reformi, „ne čekajući ni izbore za Ustavotvornu skupštinu“.¹ Prilike u kojima je trebalo rješavati agrarni problem i provesti agrarnu reformu i kolonizaciju u Hrvatskoj bile su vrlo složene. Političko raspoloženje masa, osobito seljačkog stanovništva, bilo je iznimno važno za provedbu reforme, te su vlasti stoga nastojale da „problematika bude što bolje i prikladno obrađena u sredstvima javnog informiranja, da svojom intonacijom ima mobilizatorsku ulogu u okupljanju seljačkih masa i njihovom iskazivanju radikalnog obračuna s veleposjedničkim i crkvenim vlasništvom nad zemljom.“² Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, na saveznoj razini, jednoglasno je usvojila Privremena narodna skupština Demokratske Federativne Jugoslavije 23. kolovoza 1945. godine. Već sljedeći dan, 24. kolovoza 1945. godine, u „Glasu Slavonije“ objavljen je tekst sljedećega sadržaja: „Stoga projekt Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, koji je ovih dana jednoglasno usvojio Zakonodavni odbor Privremene narodne skupštine ne predstavlja za radni narod sela nagradu, koju mu je netko izvan njegove sredine prije ulaska u borbu obećao – kako se to u prijašnjim ratovima radilo – nego njegovu veliku pobjedu, koja ne samo da upotpunjuje, nego daje i sam smisao borbi protiv stranih zavojevača, u kojoj je dao toliko žrtava, da bi u slobodi poživio čovjeka dostojnim životom. Za našu pak narodnu vlast, koja je nikla iz borbe i naroda, ovaj zakon ne može

¹ Miroslav Akmadža, *Odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj prema agrarnoj reformi iz 1945. godine*. U: *Historijski zbornik*, Zagreb, 53/2000., str. 171.

² Marijan Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945. – 1948.*, Zagreb, 1990., str. 44.

biti ništa drugo nego obaveza i vraćanje duga...“³

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je jedan od rijetkih zakona koji je usvojen bez izdvajanja opozicije; od 385 zastupnika svi su glasovali u korist Zakona. Međutim, tijekom rasprava koje su prethodile donošenju Zakona izdvojio se Milan Grol, potpredsjednik Ministarskog saveta Privremene vlade DFJ, koji je smatrao „da je agrarna reforma važna i osjetljiva materija koju ne bi trebalo rješavati na prepad“. No, na kraju su Grol i ostali članovi opozicije glasali za Zakon, bojeći se reakcije seljaštva.⁴ Osim činjenice da je donesen jednoglasno, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je i prvi zakon koji je zadirao u vlasničke odnose, odnosno zahhtijevao je njihovu promjenu temeljem dvaju osnovnih načela:

1. „Zemlja pripada onima koji je obrađuju,
2. Dodeljeno zemljište prelazi u privatnu svojinu lica kome je dodeljeno i odmah će se upisati u zemljišne knjige.“

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji propisivao je oduzimanje veleposjeda, odnosno posjeda većih od 45 ha, dok je za seljačke posjede određen maksimum od 20 do 35 ha. Pravo prvenstva pri dobivanju zemlje imali su „zemljoradnici bez zemlje ili s nedovoljno zemlje koji su bili borci partizanskih odreda, NOV (Narodnooslobodilačke vojske, *op. S. J.*) i POJ (Partizanskih odreda Jugoslavije, *op. S. J.*) i Jugoslavenske armije, invalidi narodnooslobodilačkog rata i invalidi prošlih ratova, tj. od 1912. do 1918. godine i iz travnja 1941, zatim obitelji i siročad poginulih boraca narodnooslobodilačkog rata te žrtve i obitelji žrtava fašističkog terora.“⁵

Savezni Zakon od 23. kolovoza 1945. godine bio je temelj po kojem su sve republičke jedinice trebale donijeti vlastite zakone o provedbi agrarne reforme i kolonizacije, budući da je pri izradi saveznog zakona prevladalo mišljenje „da ovlasti za provođenje agrarne reforme budu prepustene federalnim jedinicama“.⁶

Prve su pripreme za provedbu agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj započele već u rujnu 1945. godine, kada je u sklopu Ministarstva poljoprivrede i šumarstva osnovan Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju. Odjel je imao pet odsjeka: 1. Agrarno-pravni odsjek, 2. Odsjek za utvrđivanje zemljišnog fonda, 3. Odsjek za kolonizaciju, 4. Odsjek za upravu fondova agrarne reforme i kolonizacije i 5. Financijski odsjek. Nakon utvrđivanja nacрта zakona, 24. studenog 1945. donesen je konačni Zakon o pro-

³ *Glas Slavonije* (GS), Osijek, 24. kolovoza 1945., str. 4.

⁴ M. Akmadža, *Odnos Katoličke crkve...*, str. 175.

⁵ M. Maticka, *Agrarna reforma...*, str. 47. – 49.

⁶ M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno – državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb, 2003., str. 83.

vođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, koji se sadržavao sve odredbe saveznog zakona.

Kako bi što prije započelo provođenje Zakona, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva izdalo je uputstva o organizaciji i radu gradskih, kotarskih i okružnih komisija, koje su bile zadužene za utvrđivanje agrarnih objekata i subjekata, izdvajanje zemljišta za opće i zajedničke svrhe, kolonizaciju i slično.⁷

Utvrđivanje agrarnih objekata obavljalo se na javnim raspravama na koje su bile pozivane sve zainteresirane stranke, te je vrlo često znalo biti i nekoliko stotina ljudi. Većina je rasprava u slavonskim okruzima održana već tijekom veljače i ožujka 1946. godine, dok je u ostalim područjima većina rasprava održana do svibnja iste godine.⁸ No, unatoč činjenici da se provedbi agrarne reforme pristupilo vrlo brzo i odlučno, bilo je i određenih problema koji su dodatno otežavali i usporavali njenu provedbu. Naime, predsjednici i članovi komisija uglavnom do tada nisu obavljali slične poslove, te se nisu najbolje snalazili, a velike je teškoće stvarao i nedostatak potrebne dokumentacije za utvrđivanje agrarnih objekata.⁹ Međutim, kako bi se među stanovništvom stvorio povoljan dojam o agrarnoj reformi i naglasio uspjeh vlasti u ostvarivanju zadanih programa, iznimno je bila važna promidžbena djelatnost. Stoga su se u novinama, gotovo svakodnevno, pojavljivali tekstovi u kojima se reforma opisivala na gotovo idiličan način. Tako u „Glasu Slavonije“ od 25. siječnja 1946. godine, među inim, stoji: „Brzo provođenje agrarne reforme i kolonizacija onih, koji su ostali bez ičega, jedan je od najvažnijih zadataka naših narodnih vlasti, koji ujedno dokazuje koliko brigu naše narodne vlasti posvećuju narodu. Lijepi rezultati postignuti do sada trebaju poslužiti kao primjer svima da je briga za narod prva i najglavnija dužnost svih predstavnika vlasti.“¹⁰

Sličnog je sadržaja i tekst od 2. veljače 1946. godine: „Narod je vrlo oduševljen sa provedbom agrarne reforme. Na mnogobrojnim sastancima i skupovima seljaci izrazuju svoje zadovoljstvo zbog donošenja ovoga zakona. Čuju se i primjedbe kao u Zmajevcu: 'I vrijeme je već da se zemlja dodijeli onomu, koji je obrađuje, a ne da onaj, koji zapovijeda iz hladovine, kod berbe odnese glavni prihod.'“¹¹

⁷ Nikola Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji: 1945. – 1948.*, Novi Sad, 1984., str. 214. – 215.

⁸ M. Maticka, *Agrarna reforma...*, str. 88. – 89., N. Gaćeša, nav. dj., str. 218.

⁹ Isto, str. 88. – 89.

¹⁰ „Glas Slavonije“ (GS), Osijek, 25. siječnja 1946.

¹¹ Isto, 2. veljače 1946., str. 3.

Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima

Kako bi se bolje shvatio stav Katoličke crkve prema agrarnoj reformi potrebno je, prije svega, istaknuti nekoliko vrlo bitnih odrednica u odnosu između Katoličke crkve i komunističkog režima.

Dolazak Komunističke partije Jugoslavije na vlast 1945. godine u crkvenim je redovima dočekan sa strahom za budućnost i opstanak Katoličke crkve. Naime, Crkva je teško mogla prihvatiti režim koji se temeljio na komunističkoj, dakle ateističkoj ideologiji, nastaloj po uzoru na SSSR. S druge strane, novi je režim, osim ideoloških razloga, imao izrazito negativan stav prema Katoličkoj crkvi i zbog njene navodne suradnje s ustaškim režimom u razdoblju između 1941. i 1945. godine. „Novoj vlasti također je smetalo to što je Katolička crkva bila jedina ustanova izvan njenog nadzora, a s vremenom je postala i jedino uporište oporbe u vrijeme kad višestranačje nije ni postojalo, što komunisti nisu nikako mogli prihvatiti.“¹²

U takvom ozračju međusobnog nepovjerenja dočekan je i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Budući da je Katolička crkva bila veliki zemljoposjednik i gospodarski je ovisila o tim posjedima, agrarna je reforma izazvala veliko ogorčenje i shvaćena je kao napad nove vlasti na Katoličku crkvu. Osim toga, Katolička je crkva smatrala da joj država ne smije oduzimati zemlju bez pristanka Svete Stolice.¹³

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je iznimno oštar prema crkvenim posjedima, te je dopuštao zadržavanje zemljišnog maksimuma od 10 ha, što je bilo znatno manje od maksimuma koji se ostavljao običnim, seljačkim posjedima (20 do 35 ha). Međutim, postojala je zakonska mogućnost da se crkvenim institucijama ostavi i veći maksimum, od 30 ha, ukoliko se priznaju kao institucije većeg značaja i veće povijesne vrijednosti. No, od 42 zahtjeva, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva priznalo je poseban status samo trima crkvenim institucijama.¹⁴ Iz navedene je činjenice vidljivo da su komunističke vlasti agrarnom reformom nastojale osiromašiti Katoličku crkvu i na taj način oslabiti i njen utjecaj u društvu. S tim u vezi, vlasti su nastojale pridobiti seljačke mase na svoju stranu, ističući kako je Katolička crkva protiv toga da se zemlja dodijeli seljacima i da je to jedini razlog sukoba između Crkve i komunističkog režima.¹⁵ Stav komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi u pogledu agrarne reforme vidljiv je i u dijelu knjige Nikole Gaćeše, koji među rezultatima reforme navodi i sljedeće: „Veleposjednicima,

¹² M. Akmadža, *Oduzimanje imovine...*, str. 17.

¹³ M. Maticka, *Agrarna reforma...*, str. 91.

¹⁴ Isto, str. 92; N. Gaćeša, nav. dj., str. 219.

¹⁵ M. Akmadža, *Oduzimanje imovine...*, str. 82.

crkvi i stranim državljanima oduzeta je zemlja, a time je likvidirana materijalna osnova njihove moći i onemogućena eksploatacija seoske sirotinje.“¹⁶

Katolička je crkva na razne načine nastojala sačuvati što više zemlje, pa je bilo pokušaja da se čak i pojedine kapele prikažu kao pravni subjekti s pravom na maksimum od 10 ha. Unatoč tome, stav je državnih vlasti prema bilo kakvim zahtjevima Katoličke crkve bio nepopustljiv. Zbog stalnih nesuglasica oko provedbe agrarne reforme, važnu je posredničku ulogu između Katoličke crkve i države imala Komisija za vjerske poslove, na čijem je čelu u Hrvatskoj bio msgr. Svetozar Rittig.¹⁷ Komisiji su svakodnevno iz raznih biskupija, župa, sjemeništa i drugih crkvenih ustanova stizale predstavke u kojima su se žalili zbog nepravedne provedbe Zakona na crkvenim posjedima, budući da je Komisija imala pravo stavljati primjedbe i napomene svim zakonskim nacrtima koji su se ticali vjerskih zajednica, pa tako i u pitanjima agrarne reforme.¹⁸

Kako je već navedeno, utvrđivanje agrarnih objekata provodilo se na javnim raspravama pred komisijom, na kojima je sudjelovao velik broj ljudi. Isto se postupalo i s crkvenom zemljom, te su prilikom takvih rasprava nositelji vlasti okupljali seljaštvo s parolama da se Crkvi ostavi što manje zemlje, što je bio „...tipičan primjer usmjerivanja javnih akcija i oblikovanja dirigiranog javnog mišljenja“.¹⁹ Takve su rasprave bile popraćene i novinskim tekstovima koji su imali čisti promidžbeni sadržaj s ciljem izazivanja razdora između seljaka i svećenstva. Najveći je broj takvih članaka objavljen tijekom veljače i ožujka 1946. godine, kada je i održana glavnina rasprava, te su u nastavku rada prikazani neki od njih objavljenih u „Glasu Slavonije“.

Dana 10. veljače 1946. godine objavljen je članak pod naslovom *Na masovnoj agrarnoj raspravi u Donjem Miholjcu narod predlaže da se župama ostave samo kuće i vrtovi*, koji donosi izvještaj s rasprave o podjeli crkvene zemlje u donjomiholjačkom kotaru, održane 6. veljače. Zbog velikog se broja zainteresiranih rasprava nije održala u Domu kulture nego u parku ispred Doma. Za župu Radikovci, koja je u posjedu imala 48 jutara zemlje, određeno je da se ostavi samo 5 jutara. U tekstu se ističe kako je najveći dio tražio da se župi ostavi samo kuća s vrtom, dok je jedan seljak predložio da se župi ne ostavi ništa. Nadalje, za župu Šljivoševica seljaci su istaknuli da je župnik bio u partizanskom pokretu i da su se partizani često skrivali u nje-

¹⁶ N. Gačeša, nav. dj., str. 231.

¹⁷ Svetozar Rittig (1873. – 1961.). O Rittigu vidi detaljnije: Miroslav Akmadža, *Prilog poznavanju političkog djelovanja mons Svetozara Rittiga*. U: *Historijski zbornik*, Zagreb, 54/2001.

¹⁸ M. Akmadža, *Odnos Katoličke crkve...*, str. 177.

¹⁹ M. Maticka, *Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945. – 1948.) na stranicama hrvatskih novina*. U: *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), Zagreb, broj 3, 1992., str. 171.

govoju kući, na što su župljani odgovorili: "Kad je naš župnik bio s narodom za vrijeme NOB, mislimo, da bi i dalje trebao biti uz narod. Neka zemlju dađe onome, tko ju obrađuje." Za župu Donji Miholjac narod je također predlagao da joj se ostavi samo kuća i vrt, a na protivljenje crkvenih predstavnika čuli su se prigovori: „Zašto se otimate za zemlju, kada imate i drugih prihoda? Niste vi sirotinja.“ Za vrijeme rasprave o podjeli zemlje župe Podravski Podgajci netko je od prisutnih istaknuo kako župnik u Podgajcima godišnje dobije 25 000 kg žita, te da mu stoga zemlja i ne treba. U nastavku se još raspravljalo o župama Marijanci i Donje Viljevo, kojima je ostavljen maksimum od 17 jutara. Na kraju članka stoji kako je u zapisnik rasprave dodana klauzula „u kojoj se traži da ministar poljoprivrede odluči o želji i zahtjevima naroda, da se svim župama i ostavi samo kuća i vrt“.²⁰

Osobito zanimljiv primjer promidžbenog djelovanja s ciljem stvaranja pozitivnog mišljenja o agrarnoj reformi predstavlja i sljedeći članak, objavljen 16. veljače 1946. godine. U njemu, među inim, stoji: „Protivno od velikog dijela katoličkog klera, koji na sve moguće načine želi izigrati agrarnu reformu i zadržati za sebe velike crkvene posjede, narodni svećenik Živko Kalajdžić iz Cerne sam je naglasio narodu kako je zakon o agrarnoj reformi pravedan i kako je razumljivo, da zemlja pripada onome, koji je obrađuje t.j. seljaku. Riješeno je, da se njegovoj župi ostavi toliko, koliko je potrebno za izdržavanje same župe, a on je u zapisnik prilikom oduzimanja viška crkvenog posjeda u Cerni iskazao svoju radost radi ovakvog rješenja, jer zna da će se narodne vlasti i sam narod brinuti za svoje prave narodne svećenike.“²¹

Dana 2. ožujka 1946. objavljen je članak o raspravi održanoj pred Okružnom komisijom iz Osijeka u Radničkom domu u Vukovaru. Na raspravi se odlučivalo o oduzimanju crkvenih posjeda u selu Berak, samostanu u Iloku, te župi Tordinci i Lovas. Prilikom rasprave o posjedu župe Sotin prisutni su istaknuli da je sotinski župnik Anderlić bio „ustaški prirepak“ koji je tijekom rata izdavao i ustaške novine, te da mu se stoga treba oduzeti sva zemlja i izvesti ga pred sud. Na kraju autor članka dodaje: „Predstavnici pojedinih crkvenih općina na kojekakve načine žele da zadrže svoje posjede. Tako samostan iločki traži da mu se ostavi zemlja zbog toga što su u Iloku umrli Ivan Kapistran i Sibirjanin Janko. Narod je ovo traženje popratio živim smijehom.“²²

Sljedećeg je dana u „Glasu Slavonije“ objavljen članak o raspravi koja je 25. veljače održana u Osijeku. Na njoj je odlučeno da se župama u Gornjem i Donjem gradu ostavi sva zemlja, budući da župe ne premašuju maksimum od 17 jutara, s čime se složio i njihov predstavnik, gornjogradske

²⁰ GS, Osijek, 10. veljače 1946., str. 5.

²¹ Isto, 16. veljače 1946., str. 4.

²² Isto, 2. ožujka 1946., str. 4.

župnik Šeper (Josip Šeper, *op. S. J.*). Prisutni agrarni interesenti bili su protiv toga da se crkvi ostavi tolika zemlja, jer svećenici ne obrađuju zemlju „nego samo vrše crkvene obrede, koje im njihovi vjernici dobro plaćaju, pa im zato i ne treba zemlja“. No, unatoč njihovu protivljenju, Komisija je ostala kod prethodnog rješenja. Iznimno je bila zanimljiva i rasprava o posjedu Kongregacije milosrdnih sestara sv. Vinka Paulskog. Naime, Kongregacija je imala središnjicu u Ljubljani, no posjedovala je i brojne filijale, među ostalim i u Osijeku. Komisija je donijela odluku o oduzimanju cjelokupne zemlje u Osijeku (14 jutara), pretpostavljajući da je u Ljubljani ili negdje drugdje Kongregacija zadržala crkveni maksimum od 17 jutara. Takvoj su se odluci oštro usprotivile sestre Veronika Igljić i Rafaela Mikec, koje su na raspravi predstavljale Kongregaciju. U nastavku članka stoji: „One doduše ne tvrde, da njihov red nije već negdje drugdje zadržao maksimum, ali zato apeliraju na sentimentalnost tvrdeći da izdržavaju 20 starica u svome domu i da će izdržavanje tih siromašnih starica doći u pitanje, ako im se oduzme zemlja. Na pitanje predsjednika komisije, da li one te starice drže badava ili za plaću, moraju priznati da im svaka starica plaća po Din 1000 mjesečno.“ Konačna je odluka Komisije ostala nepromijenjena.²³

Odnos đakovačko–srijemskog biskupa Antuna Akšamovića prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Antun Akšamović imenovan je biskupom Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije 1920. godine, a 1923. godine i apostolskim administratorom sjeverne Slavonije i Baranje, te je navedene dužnosti obnašao sve do umirovljenja 1951. godine. Umro je u 84. godini života 1959. godine. Njegov odnos prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji ne može se tumačiti bez prethodne analize njegova odnosa prema komunističkim vlastima i Komisiji za vjerska pitanja. Naime, biskup je Akšamović bio jedan od rijetkih biskupa u Hrvatskoj koji je bio u dobrim odnosima i spreman na suradnju s komunističkim režimom. S druge strane, i same su vlasti simpatizirale Akšamovića zbog njegove spremnosti za rad na sređivanju crkveno–državnih odnosa, te u izvješću Hrvatske vjerske komisije Saveznoj komisiji za vjerska pitanja stoji da su s „Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup šibenski Jerolim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović“.²⁴ Nadalje, predstavnici Komisije za vjerska pitanja posjetili su Akšamovića čak tri puta, iako to nije bila uobičajena praksa jer su

²³ Isto, 3. ožujka 1946., str. 4.

²⁴ Miroslav Akmadža – Margareta Matijević, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*. U: ČSP, Zagreb, broj 2, 2006., str. 435.

predstavnicima Katoličke crkve uglavnom bili pozivani u Komisiju.²⁵ Osim toga, vlasti su prema Đakovačkoj biskupiji bile i nešto popustljivije zbog toga što je ona predstavljala Strossmayerovo naslijeđe, na čije su se jugoslavensko komunističke vlasti često pozivale. Upravo je zbog toga i sam Akšamović često u svojim predstavkama, upućenim nositeljima vlasti, spominjao biskupa Strossmayera, nastojeći na taj način osigurati pozitivan odgovor.

Vrlo je važan čimbenik u odnosima između Akšamovića i vladajućih krugova bilo i njegovo prijateljstvo s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja Svetozarom Rittigom, koji je rodom iz Slavenskog Broda, odnosno s područja Đakovačke biskupije. Naime, Akšamović je za većinu svojih zahtjeva prema državnim vlastima tražio Rittigovo posredovanje i potporu.

Prijateljstvo i suradnju s Rittigom, te povoljan položaj kod vlasti, Akšamović je nastojao iskoristiti i kod provedbe Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u svojoj biskupiji. Naime, Đakovačka biskupija bila je jedna od samo tri crkvene institucije kojoj je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva priznalo poseban status ustanove većeg značaja i veće povijesne vrijednosti, što je značilo i priznavanje većeg zemljišnog maksimuma. Najveću zaslugu za to imali su, naravno, biskup Akšamović i Rittig. Nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na saveznoj razini, a zatim i u Hrvatskoj, Akšamović je učestalo pisao predsjedniku Vlade Federalne Hrvatske, Vladimiru Bakariću, tražeći za svoju biskupiju povoljno rješenje prilikom provedbe agrarne reforme. Iz predstavljenih i pisama navedenih u nastavku rada vidljivo je kako je Akšamović bio vrlo ustrajan u svojim traženjima, te da je nakon gotovo svakog pisma upućenog predstavnicima vlasti o svemu obavještavao Rittiga, tražeći njegovu pomoć i zalaganje.

Tako je Akšamović i prije donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji za područje Federalne Hrvatske, 9. listopada 1945. godine, uputio predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva, osvrćući se na odluku o postavljanju posebne uprave za ekonomski dio imanja Đakovačke biskupije. Budući da je nekoliko mjeseci ranije postavljen upravitelj za šumarski dio imanja, Akšamović ističe da je time dobro Biskupije razdijeljeno u dvije državne uprave, što je neodrživo i vodi do uništenja cijelog imanja. Ratno je stanje u Đakovu i Đakovštini dovelo ekonomski dio imanja u strahovitu krizu, te ono nije u mogućnosti plaćati niti namještenu niti državni porez. S druge strane, ratno stanje u Đakovštini nije nanijelo toliko štete šumarskom gospodarstvu, te stoga Akšamović predlaže da se uprave šumarstva i ekonomije ujedine u zajedničkoj upravi, kako bi se međusobno pomagale i omogućile obnovu ekonomskog gospodarstva. Nadalje upozorava: „Ako šumsko gospodarstvo ne ujedini se sa ekonomijom pod jednom upravom tada nema

²⁵ Margareta Matijević, *Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko-srijemskog biskupa Antuna Akšamovića*. U: *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića*, Zagreb, 2005., str. 191.

nuti biskupija nuti Ministarstvo Poljoprivrede mogućnosti, da ekonomiju izvuče iz ovoga očajnoga stanja, u koje su istu dovela neprijateljska minirana polja oko Đakova i višegodišnje pljačke okupatorske vojske.“ Na kraju predstavlke Akšamović ističe kako će Đakovačka biskupija, kao velika Strossmayerova zadužbina, po budućem zakonu o agrarnoj reformi u Federalnoj Hrvatskoj biti posebno zaštićena, te od Ministarstva poljoprivrede i šumarstva za Biskupiju traži:

- sva vlasnička prava, posebice pravo na uživanje čistog prihoda sveukupnog gospodarstva iz 1945. godine;
- postavljanje mješovite komisije od jednog delegata Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i jednog delegata Biskupije, koja će utvrditi poslove za buduću gospodarsku godinu, te nadzirati obračun izvršenih poslova i troškova;
- da se iz dohodaka Biskupije podmiruju sve potrebe i troškovi za uzdržavanje biskupa, njegovih ureda, Stolne crkve te Bogoslovnog i Dječjačkog sjemeništa;
- da zajednička komisija dostavlja biskupu mjesečni iskaz o svim izdacima i primicima novca, omogući uvid u poslovne knjige i nadzor nad upravom sveukupne imovine;
- da se novac uplaćuje u blagajnu dobra Biskupije;
- da takvo stanje ostane do provedbe predstojeće agrarne reforme;
- da se i nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji prema crkvenim ustanovama postupaju prema Patronatskom zakonu iz 1883. godine.²⁶

Dva dana kasnije, 11. listopada 1945. godine, istu je predstavku biskup Akšamović uputio i Svetozaru Rittigu. U pismu priloženom uz predstavku govori o postavljanju dvojice upravitelja, za šume i ekonomiju, te upozorava na iznimno loše stanje na dobru Biskupije, kao posljedicu ratnih zbivanja u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Ističe „Predsjednik dr. Bakarić mi je rekao da su moji 'prigovori umjestni' jer je sekvestar preuranjen prije donošenja zakona o agrar. reformi za feder. Hrvatsku. U Ministarstvu (vjerojatno: Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, *op. S. J.*) mi rekoše da je to naredjeno iz Beograda. Stoga baš eto i ne želim, da se Ti zalažeš u ovoj stvari jer uspjeh nije vjerojatan. Ja ovo izvješćujem tek da Te informiram i da vidiš da kao biskup izabirem najblaže metode za kompromis.“²⁷

Kako se utvrđivanje agrarnih objekata odvijalo na raspravama, tako je i 21. siječnja 1946. godine u prostorijama Narodnog odbora Đakovo

²⁶ Hrvatski državni arhiv (HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ), kut. 326, Fascikl: *Predstavke (molbe, žalbe, izvještaji) 1945.-1950. u vezi agrarne reforme*, 78/1945.

²⁷ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 11. listopada 1945.

održana rasprava sa svrhom utvrđivanja posjeda i viškova zemljišta Stolne crkve u Đakovu, Đakovačke biskupije, Stolnoga kaptola i Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Na raspravi su ispred Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju nazočili predsjednik Josip Salopek, te članovi Đuro Štefanović, Ivo Roić i Mišo Knežević, predsjednik Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Đakovo Marko Pačarić, predsjednik Gradske komisije Antun Valter, dok su ispred Đakovačke biskupije nazočni bili biskup Antun Akšamović, rektor Bogoslovnog sjemeništa Marinko Lacković i prepošt Josip Sokol.

Odmah na početku rasprave, biskup Akšamović skreće pozornost na § 19. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, te ističe da je u skladu s tim zakonskim člankom, 12. prosinca 1945. godine, uputio predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u kojoj je zatražio da se Đakovačkoj biskupiji, kao povijesnoj ustanovi, prizna odgovarajući zemljišni maksimum. Nadalje, objašnjava povijesnu vrijednost Stolne crkve u Đakovu, Stolnog kaptola, te Bogoslovnog i Dječaćkog sjemeništa, naglašavajući kako su navedene ustanove gruntovni vlasnici zemlje još od prošlog stoljeća, a ne od agrarne reforme iz 1918. godine.

Nakon biskupa riječ je uzeo prepošt Josip Sokol, kao predstavnik Stolnog kaptola. Sokol ističe kako je Kaptol posebno tijelo preko 300 godina i da je već tada imao svoje zemljište, no danas je Kaptolu preostalo samo 7 jutara vinograda u Madičevcu i pet stambenih kuća u gradu, u kojima stanuju kanonici.

Kao odgovor na izlaganja biskupa Akšamovića i prepošta Sokola, predsjednik Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Josip Salopek izjavljuje kako je od Ministarstva poljoprivrede i šumarstva dobio naputak da se jedino Stolna crkva u Đakovu smatra crkvenom ustanovom većeg značaja i veće povijesne važnosti, kojoj će se dati zemljišni maksimum od 52 jutara, a za ostale je ustanove (Bogoslovno sjemenište, Stolni kaptol i Biskupiju) predviđen zajednički maksimum od 17 jutara.

Biskup se Akšamović zatim pozvao na § 3. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, prema kojem se Stolnoj crkvi, kao visokom kulturnom i nacionalnom spomeniku, može ostaviti i više nego što predviđa § 19., te stoga moli da se Stolnoj crkvi ostavi 200 jutara. S tim u vezi Akšamović predlaže da se Stolnoj crkvi ostavi posjed u Ivandvoru s gospodarskim zgradama, a ukoliko Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva to ne prihvati, predlaže posjede u Štrbincima i Bajnaku, koji čine jedan gospodarski okrug.

Nadalje, Akšamović predlaže i da se Biskupija tretira kao ustanova posebne kulturne i historijske vrijednosti, te da joj se u skladu s § 19. dodijeli povišeni maksimum od 52 jutara. Ističe da se taj maksimum treba odrediti na posjedu u Trnavi, gdje se nalazi 26 jutara vinograda, 8 jutara voćnjaka, 14 jutara oranice i nešto neplodna tla, a u neposrednoj se blizini nalazi i velika

šuma Biskupije. Na taj bi se način ispoštovale zakonske odredbe o zaokruženosti gospodarske cjeline i zastupljenosti većine kultura na određenom posjedu.

U nastavku rasprave riječ je uzeo Marinko Lacković, rektor Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. U svom je izlaganju istaknuo kako Sjemenište u obliku visoke bogoslovne škole postoji još od 1806. godine, te stoga predstavlja crkvenu ustanovu većega značaja s pravom zemljišnog maksimuma od 52 jutra. Međutim, dodaje kako će se i s tim zemljišnim maksimumom Bogoslovno sjemenište teško uzdržavati, pa predlaže da se Sjemeništu ostavi cijeli tadašnji posjed od 324 jutra.

Rasprava je završena izlaganjem biskupa Akšamovića o Dječaćkom sjemeništu u Zagrebu, koji je u posjedu Đakovačke biskupije, te je za njega također tražio priznanje zemljišnog maksimuma po § 19. o crkvenim ustanovama većeg značaja.²⁸

Već je sljedećega dana, 22. siječnja 1946. godine, biskup Akšamović uputio pisma predsjedniku Vlade u Zagrebu, Vladimiru Bakariću, i Svetozaru Rittigu u kojima je dao kratak prikaz tijeka rasprave. Akšamović u uvodnom dijelu predstavke upućene Bakariću ističe kako je na jučerašnjoj raspravi stekao dojam „da drugovi nijesu potpuno obaviješteni o pravome stanju stvari sa juridičke strane obzirom na propise zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije“, što ga je i ponukalo da Bakarića o svemu obavijesti. U nastavku u šest točaka obrazlaže zahtjeve iznesene na raspravi o dodjeli zemljišnog maksimuma za Stolnu crkvu u Đakovu, Đakovačku biskupiju, Bogoslovno i Dječaćko sjemenište, Stolni kaptol i samostan časnih sestara svetoga Križa u Đakovu. Na kraju dodaje: „Ja sam još 12. prosinca 1945. dopisa broj 2147/45 odaslao predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva sa opširnim obrazloženjem za pojedine crkvene ustanove sa predlogom da se ocjene kao crkvene ustanove 'većega značaja ili veće historijske vrijednosti', ali na raspravi u Đakovu Okružnoj komisiji iz Sl. Broda o tome nije bilo baš ništa poznato.“²⁹

Kako je već navedno, istoga je dana Akšamović uputio pismo i Svetozaru Rittigu, tražeći pomoć u svezi s provedbom agrarne reforme na veleposjedu Đakovačke biskupije. Akšamović pojašnjava kako je Okružna komisija mišljenja da jedino Stolna crkva u Đakovu može biti ocijenjena kao ustanova većeg značaja, dok je svaka druga ustanova obična, te ogorčeno dodaje: „Prema tome biskup đakovački kao crkvena vlast sa svojim područnim uredima bio bi izjednačen običnom župniku i dobio bi od Ministarstva prema ovakvom shvaćanju samo 17 i pol jutara zemlje.“ Pismo završava molbom da

²⁸ Državni arhiv Osijek, *Agrarna reforma i kolonizacija crkvenih posjeda*, kut. 289, Zapisnik s rasprave održane 21. siječnja 1946.

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: *Predstavke...*, 200/1946.

Rittig, prije konačnog rješenja Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, razgovara s Bakarićem: „Ja Te lijepo molim, da tu stvar uzmeš kao svoju vlastitu i da ne žališ truda, te koristiš svoj ugledni upliv za povoljno rješenje u tome predmetu.“³⁰ Konkretno je prijedloge o tome što bi se trebalo priznati kao maksimum agrarnog zemljišta Akšamović Rittigu iznio u pismu od 4. veljače 1946. godine.³¹

Novu je predstavku Vladimiru Bakariću povodom provedbe Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji Akšamović uputio 18. veljače 1946. godine. U njoj iznosi kako se u predstavci od 22. siječnja 1946. godine više zadržao na obrazloženju 'većeg značaja' crkvenih ustanova, te smatra potrebnim naglasiti i njihovu 'historijsku vrijednost'. S tim u vezi Akšamović posebice ističe „(...) crkvenu vlast biskupije đakovačke, koja imade u povijesti hrvatskoga naroda i u političkoj saradnji za produbljivanje narodnoga bratstva i jedinstva osobito značenje, budući je veliki biskup ove biskupije J. J. Štrosmajer vladajući kroz 55 godina ovom biskupijom ostavio vidne plodove svoga rada na svakom području narodnoga života. Ideologija velikoga Štrosmajera okuplja i danas u rodoljubnom radu brojne pionire za narodno bratstvo i jedinstvo.“³² Upravo je iz posljednje rečenice vidljivo na koji je način biskup Akšamović koristio naklonost vlasti prema Strossmayerovu naslijeđu, što je vjerojatno jedan od razloga zbog čega je Đakovačka biskupija „najbolje prošla pri provedbi agrarne reforme u odnosu na sve druge biskupije u Jugoslaviji“.³³

Kopiju je navedene predstavke Akšamović isti dan poslao i Rittigu. U priloženom pismu izražava zabrinutost zbog obustave rada Okružne komisije za agrarnu reformu, te moli Rittiga da ukoliko postoji mogućnost da se predviđeni maksimum snizi, poduzme sve što je potrebno kako se to ne bi dogodilo.³⁴ Već je idućega dana Akšamović poslao novo pismo Rittigu u kojem povodom poslanih predstavki ističe: „Ali sam Ti zaboravio reći, da ne bi možda gosp. Predsjedniku Dr Bakariću priopćio, da sam Ti poslao duplikate, jer bi g. Predsjednik iz toga zaključio da nemam prema Njemu povjerenja, a ja to ne bih želio. Stoga molim da duplikati ostanu prešućeni kao uredovna tajna.“³⁵

³⁰ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 22. siječnja 1946., 200/946.

³¹ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 4. veljače 1946.

³² HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: *Predstavke...*

³³ M. Akmadža – M. Matijević, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića...*, str. 439.

³⁴ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 18. siječnja 1946., 432 i 433/1946.

³⁵ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 19. siječnja 1946.

Kongregacija (Družba) časnih sestara sv. Križa u Đakovu pod udarom agrarne reforme

Dva dana prije donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na saveznoj razini, 21. kolovoza 1945. godine, sestra Amadeja Pavlović, provincijala reda sestara sv. Križa, uputila je Predsjedništvu Sabora Federalne Hrvatske predstavku povodom predstojeće reforme. Budući da Kongregacija sestara sv. Križa broji 900 članica koje same obrađuju svoje zemljište, sestra Amadeja moli da im se ostavi sva zemlja, odnosno oko 130 jutara kupljenih u razdoblju od 1914. do 1937. godine. Posebice ističe kako im ta zemlja nije darovana, već je kupljena od „dugogodišnje zarade i ušteđevine članica reda“. Nadalje pojašnjava kako sestre obrađuju zemlju na najuzorniji i najmoderniji način: „Vodimo same upravu, radimo na traktoru, vršalici, sijalici, kosilici i u svim poslovima zemljoradnje i marvogojstva. Istina, gdje je potreban stručnjak za specijalni posao (na pr. rezidba vinograda), to obavlja specijalni stručnjak, dok sve ostalo rade same članice.“ Na kraju predstavke sestra Amadeja dodaje kako se Kongregacija ne može usporediti s pojedinačnim obiteljima niti kućnim zadrugama, nego je ona jedna velika zajednica koja stoga treba imati pravo na veći zemljišni maksimum.³⁶

U zaštitu je Kongregacije stao i sam biskup Akšamović koji je u više navrata posredovao kod Vladimira Bakarića u korist časnih sestara sv. Križa. U predstavci od 22. siječnja 1946. godine zalaže se da samostan sestara sv. Križa bude ocijenjen kao ustanova većeg značaja, „barem po § 19. ako ne po § 3. toč. b. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji“. Ovakav zahtjev opravdava činjenicom da svaka kandidatkinja prilikom ulaska u samostan donosi miraz koji joj se prilikom istupanja iz samostana i prelaska u civilni život mora vratiti.³⁷

Dana 18. veljače 1946. godine Akšamović je uputio Bakariću novu predstavku, koja zapravo predstavlja nadopunu predstavci od 22. siječnja. Nakon ponavljanja činjenica iznesenih u prethodnoj predstavci, Akšamović se poziva na § 8. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u kojem stoji: „Seljačkim odnosno zemljoradničkim posjedom smatra se svaki posjed bez obzira na površinu, kojemu je poljoprivreda jedino i glavno zanimanje...“ Nadalje ističe da se, prema tome, sestre mogu smatrati zemljoradnicima, budući da im je rad na zemlji jedino i glavno zanimanje, te da su ujedno i vlasnice posjeda zahvaljujući predanom mirazu prilikom ulaska u samostan. Povijesnu vrijednost samostana sestara sv. Križa Akšamović potkrjepljuje činjenicom da je „...Družbu sestara sv. Križa u današnji samostan postavio veliki biskup J. J. Štrosmajer 1868. godine, te joj je odredio smjernice kultur-

³⁶ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: *Predstavke...*

³⁷ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl, 200/1946.

noga rada u našoj biskupiji koji je Družba proširila i preko granica biskupije đakovačke“. Sve navedene činjenice, dodaje Akšamović, dokazuju da samostan Družbe sestara sv. Križa u Đakovu mora biti ocijenjen kao crkvena ustanova „većega historijskog značaja i veće historijske vrijednosti“, kojoj bi se priznao povišeni zemljišni maksimum.³⁸

Osim zalaganja za priznavanje zemljišnog maksimuma, Akšamović se protivio oduzimanju samostana Družbe sestara sv. Križa, o čemu je obavijestio i Svetozara Rittiga pismom od 4. ožujka 1946. godine. Pojašnjava kako je zgrada samostana podijeljena na istočni i zapadni dio. U istočnom je dijelu smješten novicijat Družbe i internat kandidatkinja koje se odgajaju i spremaju za samostanski život, dok se u manjem, zapadnom dijelu nalazi uprava redovničke Provincije. Zbog mogućnosti da se istočni dio samostana oduzme u civilne svrhe i u njega smjesti dječji dom, Akšamović ističe da je uputio primjedbu komisiji Ministarstva socijalne politike. Kao bolje rješenje, Akšamović je komisiji pokazao zgradu preko puta samostana, koja je prije služila kao njemačka škola i u koju bi se moglo smjestiti 300 do 400 djece. Osim toga, naglašava da bi se u Đakovu našlo i drugih zgrada za smještaj dječjeg doma, te da je Narodni odbor grada Đakova „prošloga tjedna držao sjednicu i donio zaključak, da se samostan imade ostaviti na miru i da onamo Dječji dom ne spada“. Samostanu je do sada već oduzeto šest kuća, što je za njih bila prevelika žrtva, te bi oduzimanje i matične kuće izazvalo rasulo i uništenje Družbe sestara sv. Križa. Na kraju pisma Akšamović upozorava: „Ako samostan u Djakovu bude nasilno oduzet, tada ja ne ću ništa da znam za političku svečanost odredjenu za 8. travnja o.g.³⁹ Ja ću za to vrijeme ukloniti se iz Djakova. Neka se to svrši bez mene i bez moga učestvovanja. Tebi ću dati delegaciju, koja će Ti biti potrebita, pak Ti čini štogod znadeš. Na mene upiru svi oči i svoje pouzdanje ostavljaju u moju intervenciju, ako ja ne uspijem, tada je bolje, da nisam ni đakovački biskup.“⁴⁰

Zaključak

Nakon završetka Drugog svjetskog rata komunističke su vlasti vrlo brzo krenule s rješavanjem vlasničkih odnosa i podjelom zemlje onima koji ju obrađuju, seljacima. S tim je ciljem 23. kolovoza 1945. donesen Savezni zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, a 24. studenog te godine donesen je i

³⁸ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl, 433/1946.

³⁹ Akšamović misli na svečanost koja se trebala upriličiti u Đakovu, 8. travnja 1946. godine, povodom otkrivanja Strossmayerova poprsja. Svečanosti su trebali nazočiti i predstavnici vlasti iz Zagreba, no u pismu se ne navode imena. HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 18. veljače 1946. godine, 432 i 433/1946.

⁴⁰ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Rittigu od 4. ožujka 1946., 470/1946.

odgovarajući zakon za područje Federalne Hrvatske. Budući da je zakon bio iznimno oštar prema crkvenim posjedima i predviđao je oduzimanje zemlje iznad 10 ha, njegovo je donošenje dodatno zaoštrilo odnose između Katoličke crkve i države. Tijekom provedbe agrarne reforme vrlo je važnu ulogu imala i promidžba, s ciljem slabljenja uloge Katoličke crkve u društvu. U novinama se nastojalo prikazati kako je Crkva protiv toga da se zemlja podijeli seljacima i da su njeni predstavnici usmjereni isključivo na vlastiti materijalni dobitak. Đakovačka (Bosanska) i Srijemska biskupija uspjela je izbjeći sudbinu većine biskupija u Hrvatskoj prilikom provedbe agrarne reforme, i to ponajviše zahvaljujući zalaganju biskupa Antuna Akšamovića. Iako većina biskupa nije bila spremna na suradnju s komunističkim režimom, Akšamović je bio jedan od rijetkih koji je bio u prilično dobrim odnosima s vlastima. Osim toga, Akšamoviću je pomoglo i blisko prijateljstvo s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja u Hrvatskoj, Svetozarom Rittigom, koji je pomagao i posredovao kod većine Akšamovićevih zahtjeva, a i same su vlasti bile naklonjenije Đakovačkoj biskupiji kao naslijeđu biskupa Strossmayera, kojeg su često isticali kao velikog zagovaratelja jugoslavenske ideje. Takav je povlaštenu položaj Akšamović pokušavao iskoristiti na dobrobit svoje biskupije, što mu je osobito uspjelo prilikom provedbe Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji.

THE ATTITUDE OF ĐAKOVO (BOSNIAN) AND SRIJEM BISHOPRIC TOWARDS THE LAW ON AGRICULTURAL REFORM AND COLONIZATION FROM 1945

Summary

The work presented the attitude of Đakovo (Bosnian) and Srijem Bishopric that is Bishop Antun Akšamović towards the Law on Agricultural Reform and Colonization. In the introductory part of the work there was presented the sequence of bringing the Law in the national level, and then also for the region of Federal Croatia, and its major directives. The reaction of Catholic Church to the aforementioned Law was extremely negative, since the Law was especially hard on Church assets and it was leading to making the Catholic Church poorer and to weakening their influence in the society. In spite of bad relationship between the Catholic Church and the State, Bishop Akšamović managed to provide for the Đakovo Bishopric a privileged status during the implementation of the agricultural reform. That was primarily because of the fact that he was one of rare bishops who were in good relationships with the communist regime and the friend of the chairman of the Committee for Religious Issues - Svetozar Rittig.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo

Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs

Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka